

INTRODUCERE

Piața muncii în România este o piața a contrastelor, cu multiple inegalități atât între grupurile profesionale, cât și între regiuni sau între mediul urban și cel rural. Cele șase studii incluse în acest volum analizează precaritatea muncii și principalele surse de vulnerabilitate ale populației care muncește în condiții dificile economic. Conceptele de ocupare nonstandard sau ocupare atipică sunt concepte utilizate frecvent de specialiștii în domeniu. În plus, conceptul „ocuparea precară” aduce un element de conotație negativă, fiind folosit în opoziție cu conceptul de muncă decentă. De asemenea, faptul că studiile sunt atât în engleză, cât și română poate ajuta cititorul. Iar cercetarea calitativă în limba originală păstrează corect sensul acordat de subiecți.

În primul capitol, am inclus o descriere sintetică a situației ocupării din România. Cei 28 de ani care au trecut de la evenimentele din 1989 au transformat piața muncii spectaculos. Scena socială și politică în România acestor ani a fost un bun obiect de studiu pentru sociologi. Transformările prin care am trecut au fost puțin previzibile pentru politicieni. În mod particular, ocuparea a suferit transformări uriașe, pornind de la o ocupare tip de socialist cu o rată a șomajului de 2-3% la un tablou al ocupării caracterizat la începutul anilor '90 de o rată foarte mare a șomajului și mică a ocupării. Trecerea la economia de piață, privatizarea și închiderea marilor întreprinderi au fost principala sursă a acestei situații pe piața muncii. Odată cu valurile de revigorare a economiei naționale, au apărut și momente de creștere a indicatorilor de ocupare. Cu toate acestea, piața muncii este una dezechilibrată, cu categorii profesionale care au salarii foarte mari și categorii defavorizate, cu locuri de muncă standard sau nonstandard, dar cu salarii mici și lipsă de securitate socială și economică. Consecințele unei ocupări de calitate slabă sunt creșterea riscului de excluziune socială, iar impactul este resimțit atât de individ, cât și de familie.

Cel de-al doilea capitol, *Grupurile vulnerabile pe piața muncii*, conține o analiză a integrării grupurilor vulnerabile pe piața muncii. Este o lucrare redactată în 2011, ce utilizează date de cercetare din cadrul cercetării „Integrat – resurse pentru femeile și grupurile roma excluse social“. Studiul a inclus o analiză comparativă între regiunile de dezvoltare București-Ilfov, Sud-Est Muntenia și eșantionul național. Cele mai importante rezultate sunt legate de identificarea principalelor categorii de grupuri vulnerabile, dar și a comportamentelor active de integrare pe piața muncii. În afara persoanelor neocupate care reprezintă prin definiție o categorie vulnerabilă economic, datele din cele două regiuni arată că, pe lângă această categorie, și o parte din clasa inactivilor (casnice, pensionari) se află în căutarea un loc de muncă. Comportamentele de căutare a unui loc de muncă sunt caracterizate de un model informal, apelându-se, în primul rând, la cunoștințe sau direct la angajatori (model specific populației cu calificare redusă).

Al treilea capitol se referă la mediul rural și la principalele activități economice desfășurate de o populație care trăiește la limita precarității. Studiul s-a realizat folosind datele de cercetare din cadrul proiectului *Swiss Enlargement Contribution in the framework of the Romanian – Swiss Research Programme, grant no. IZERZO_141975*. Este o analiză calitativă și se bazează pe 25 de interviuri în profunzime (cu teme referitoare la situația ocupațională, istoria vieții, tranziții, standard de viață, perspective ocupaționale). A permis surprinderea unor comportamente și activități economice dificil de studiat printr-o cercetare cantitativă. Modelele ocupaționale sunt precare, fiind caracterizate de instabilitate, insecuritate (în marea majoritate a cazurilor sunt activități de zilierat), dar și de venituri extrem de reduse. Explicațiile par a fi, în primul rând, din sfera contextuală, structurală, legate de oferta extrem de redusă a locurilor muncă din sectorul nonagricol, dar și de la nivel individual: un nivel scăzut de educație, lipsa de experiență sau de calificare.

*Tinerii proveniți din sistemul de protecție a copilului*². *Pregătirea pentru piața muncii și strategii de supraviețuire* prezintă o analiză a situației tinerilor proveniți din sistemul de protecție a copilului realizată între ani 2015 și 2016 în cadrul temei de plan în care lucrez. Abordarea este exploratorie și include rezultate din cercetarea calitativă, în profunzime, desfășurată din perspectiva parcursului de

² Mulțumesc în mod special Asociației The Social Incubator, care mi-a oferit șansa de a avea ideea acestui proiect. De la Ionuț Pascu și echipa lui am învățat cum pot să fac lucruri mari fără multe resurse. În anul 2016, această temă a fost inclusă între temele de plan ICCV și, datorită echipei cu care am colaborat, am reușit să culegem datele: Simona Ilie, Dana Naghi, Maria Stănescu și Laura Tufă.

viață. Rezultatele indică o legătură importantă între resursele individuale ale tinerilor (educație, determinare, aspirații) și șansele de succes. Aportul instituțional este rezidual și, în ciuda eforturilor de a se realiza treptat ieșirea din sistem, ea este percepută dramatic de către tineri. Plecarea din centrele rezidențiale, precum multiplele tranziții de până la acea vârstă sunt percepute ca momente de cotitură pentru tineri și surse de insecuritate. Capitolul arată cum au perceput tinerii pregătirea lor pentru ieșirea din sistem, dar și care au fost principalele strategii personale de supraviețuire în această perioadă.

Specificul ocupării la populația de romi este cel de-al cincilea capitol al volumului. Include date de cercetare culese prin proiectul EU Inclusive, proiect finanțat EU INCLUSIVE Data transfer and exchange of good practices regarding the inclusion of Roma population between Romania, Bulgaria, Italy and Spain: Roma situation in Romania, 2011. Rezultatele sunt foarte importante în special datorită metodologiei utilizate, care a inclus indicatori de cercetare precum cei incluși în Labor Force Survey, și astfel au permis atât comparații internaționale, cât și comparații cu populațiile naționale. Gradul de ocupare a populației rome din România este inferior ratei naționale, iar structura ocupațională a romilor este specifică etniei, caracterizată de profesii tradiționale sau slab calificare, însoțite de un grad redus de securitate socială. Femeile reprezintă o categorie înalt vulnerabilă din punct de vedere ocupațional, fiind în marea lor majoritate casnice, neavând nicio calificare și, implicit, șanse scăzute de integrare pe piața muncii. Tinerii romi sunt, de asemenea, un grup cu șanse reduse pe piața muncii, având calificare și nivel educațional scăzut. Un alt grup extrem de vulnerabil îl reprezintă cel al vârstnicilor, care în proporție scăzută sunt pensionari (restul sunt beneficiari de ajutor social sau casnici), iar categoria de vârstă conduce, evident, la dificultatea integrării pe piața muncii.

Cel de-al șaselea capitol reprezintă un studiu comparativ internațional referitor la prezența femeilor rome pe piața muncii în cadrul UE, inclusiv culegerea datelor în patru țări: România și Bulgaria (țări de origine pentru migrația romă) și Italia și Spania (țări de destinație). Modelul tradițional al femeii rome inactive economic este prezent în România, Bulgaria și Italia cu rate foarte scăzute ale ocupării. Cu toate că rata ocupării femeilor rome este mai mică decât media națională, în Spania este semnificativ mai mare decât în celelalte trei țări incluse în studiu (47% față de 26-29%). În toate cele patru țări, femeile rome care muncesc au în majoritate contracte atipice (part-time, temporar sau informal), iar analiza factorilor explicativi ai situației ocupaționale a femeilor rome din cele

patru țări a luat în considerare nivelurile individual, al familiei/gospodăriei și cel comunitar. În România și Bulgaria, există relații puternice între tipul de comunitate (izolată, sau mediul de rezidență) și angajabilitate.

Preocupările mele din ultimii ani au inclus, pe lângă studiile dedicate muncii precare, cercetări care iau în considerare grupurile privilegiate pe piața muncii. Am scris și am participat la cercetări care studiază medicii din România, specialiștii din domeniul IT sau persoanele care au revenit din migrație și care s-au dezvoltat profesional în timp și după revenirea în România. Planurile mele sunt să continui, într-un an sau doi, cu un volum dedicat profesiilor privilegiate și modului în care ei acordă sensuri poziției, statutului lor social și calității vieții lor.

CAPITOLUL 1

OCUPAREA ÎN ROMÂNIA - O PRIVIRE GENERALĂ³

Calitatea ocupării se referă atât la o dimensiune a vieții individuale, cât și la rezultatele politicilor de ocupare și efectele acestora asupra individului. Cadrul metodologic de analiză a calității ocupării a fost dezvoltat după anii '70 și a constituit o bază pentru dezvoltarea unui set de indicatori utilizat pentru comparațiile internaționale și evaluarea ocupării la nivel european. Amploarea interesului instituțional a condus la realizarea unor anchete Cross naționale, ce includ date subiective cu privire la ocupare (evaluare, satisfacție, percepție): EQLS, Eurobarometre, EWCS.

Conceptul de *calitate a ocupării* a făcut obiectul unei prime analize de ordin metodologic la începutul anilor '70 ai secolului trecut, când a fost abordat din trei perspective: individuală, a angajatorului și a societății ca întreg (Land, 1975). Preocuparea de definire și clarificare metodologică s-a născut ca urmare a limitelor dovedite de indicatorii statistici clasici ai pieței muncii (rata ocupării, rata șomajului) și s-a concretizat prin completarea cu dimensiunile subiective ale conceptului.

Land, încă din 1957 (p. 329-330), propune două tipuri de indicatori pentru calitatea ocupării, care corespund unor valori sociale generale: nivelul de bunăstare socială (evaluarea condițiilor de muncă, satisfacția cu locul de muncă etc.) și echitatea socială (relațiile de la locul de muncă). Sistemul de indicatori propus este condiționat de două criterii de validitate externă: politicile sociale și covariația cu schimbările sociale.

Rata șomajului este un indicator standard pentru comparațiile internaționale cu privire la piața muncii, dar cu limite clare în evaluarea calității ocupării, putând oferi doar o imagine cantitativă a problemei. Rata șomajului indică starea pieței muncii și poate deveni un factor serios de stres pentru angajat (Howell și

³ Capitolul include o privire sintetică asupra ocupării în România. Analize detaliate au fost publicate în capitole distincte: Preoteasa 2011, Preoteasa 2013 și Ilie și Preoteasa 2017.

alții, 2010). Conceptul de calitate a ocupării a început să fie folosit mai ales în ultimul deceniu, implicând un sens mai larg decât primul, fiind analizat ca multidimensional, atât obiectiv, cât și subiectiv, individual, dar și la nivel de organizație sau chiar de politică. Alternativ, s-a folosit conceptul de calitate a locului de muncă (*job quality*), similar celui de calitate a ocupării. Clasic, științele economice măsoară calitatea locului de muncă, în general, prin nivelul salarial, iar sociologia și relațiile industriale prin condițiile de muncă (Erhel și Guergoat, 2010). Abordările actuale largesc foarte mult cadrul conceptual și adaugă o serie de dimensiuni subiective, dar și de influență a muncii în alte domenii ale vieții (familie, timp liber). Green (2009) operaționalizează calitatea locului de muncă prin cinci dimensiuni esențiale: plată, abilități, efort, autonomie și securitate, creând astfel un indice al calității locului de muncă.

Lista indicatorilor pentru măsurarea calității ocupării a fost criticată în timp, în primul rând, datorită definerii slabe a conceptului, care a avut ca punct de pornire consensul politic, în detrimentul unei fundamentări teoretice, iar în al doilea rând, din cauza sărăciei informațiilor existente cu privire la acești indicatori în țările Uniunii Europene (Davoine, 2006). Seturile de indicatori pentru calitatea ocupării au apărut, în primul rând, dintr-o nevoie de monitorizare a stării pieței muncii și de realizare a unor comparații internaționale (în special pentru Uniunea Europeană și țările în curs de aderare de la vremea respectivă).

Lansat în 1999⁴, conceptul de *muncă decentă* reprezintă o alternativă la conceptul de calitate a ocupării, însumând, prin definiție, **aspirațiile** oamenilor în ceea ce privește activitatea lor pe piața muncii. Include „*oportunități pentru bărbați și femei de a obține locuri de muncă decente și productive, echitate, securitate și demnitate umană*”, aducând în plus față de conceptele anterioare o orientare valorică (ILO, 2017).

Munca decentă ia în considerare atât dimensiunea calitativă, cât și pe cea cantitativă a ocupării și se aplică nu doar celor care muncesc formal, ci și celor care au ocupații nonstandard (cei care muncesc acasă sau cei care au contracte temporare ori parțiale) (Ghai, 2003).

Ocuparea reprezintă unul dintre cei mai importanți factori responsabili pentru standardul de viață și calitatea vieții, iar implicarea în activități ocupaționale precare conduce, implicit, la o scădere a calității condițiilor de viață.

Schimbările sociale și economice prin care a trecut România în ultimii 28 de ani, dar și situația economică mondială au condus la o transformare a pieței muncii, prin trecerea de la un domeniu standardizat în perioada socialistă către o piață

⁴ La Conferința Internațională a Muncii (Sesiunea 87).

complexă din punct de vedere contractual, caracterizată de apariția informalității și a precarității. În același timp, neoliberalismul, prin politicile de flexibilizare, a produs o destandardizare generală atât la nivel individual prin înlocuirea carierelor ocupaționale continue cu traiectoriile discontinue, cât și la nivel societal. La nivel economic și macrosocial, consecințele flexibilizării, prin introducerea contractelor nonstandard, a condus la o creștere a inegalității economice și sociale și la presiuni crescute asupra politicilor sociale. Piața muncii în România a pornit de la o situație de rată a șomajului de 3% în anul 1991 (INSSE 2015), ca urmare a unei politici socialiste de centralizare a economiei și a măsurilor de includere totală a populației pe piața muncii. Trecerea la economia de piață a produs dezechilibre majore ale pieței muncii datorate dezindustrializării și restructurării agriculturii, provocând apariția concedierilor masive. Urmare a schimbărilor majore generate de tranziția către economia de piață (restructurarea industriei și a agriculturii urmate de disponibilizări masive), rata șomajului a crescut enorm într-un timp relativ scurt, ajungând în anul 1992 la 9,2% (INSSE, 2014).

Indicatori obiectivi

În ultimii ani, situația ocupării în România este caracterizată de o rată relativ crescută a ocupării, cu rate medii ale șomajului (în comparație cu indicatorii europeni), dar cu inegalități evidente între diferite grupuri sau categorii sociale. În 2016 (Eurostat, 2017), rata ocupării în România era de 66,3% (media EU28, 71,1%). Rata ocupării femeilor în România era de 57,4% (EU28, 65,3%). Diferența de ocupare⁵ între femei și bărbați era, în anul 2016, de 17,7% în România, fiind una dintre cele mai ridicate din Europa (media 11,6% în UE28). Rata șomajului femeilor în România era de 5% (media EU28 – 8,8%). În cazul femeilor, rata mai scăzută a șomajului se explică printr-o rată ridicată a inactivității (se autodeclară casnice). Rata relativ scăzută a șomajului în România se explică prin strategiile alternative de evitare a șomajului: migrația temporară, agricultura de subzistență sau munca informală/nedeclarată (Preoteasa, 2013b). O altă explicație este legată de condițiile de eligibilitate prevăzute pentru obținerea statutului de șomer, dar și de procedura greoaie de solicitare.

Dacă în țările dezvoltate ocuparea precară se diferențiază de ocuparea standard prin tipul de contract sau cuantumul salariului, țările postsocialiste și cele în curs de dezvoltare au o rată mare a *muncii la negru* (Kalleberg, 2009). În țările

⁵ Diferența de ocupare este definită ca fiind diferența dintre ratele de ocupare a bărbaților și femeilor (vârsta 20-64 ani), EU Labour Force Survey.